

Bondefanget til borgerkrigen

Bondefanget til borgerkrigen

Det danske korstog til ærkeenglen
Michaels by

© Forfatterne og Syddansk Universitetsforlag 2015
University of Southern Denmark
Studies in History and Social Sciences vol. 506

Bondefanget til borgerkrigen
Det danske korstog til ærkeenglen Michaels by

ISBN: 978-87-7674-880-7

Sats og tryk: Specialtrykkeriet, Viborg
Omslag: Donald Jensen, Unisats ApS

Udgivet med støtte fra Helen og Ejnar Bjørnows Fond

Forsidebillede: På vej til Nordrusland med D/S KERET. Hans Christiansen (med arm på roret), bagved teenageren midtfor (med krus) ses Henry Jensen (med enkeltmandskogekar på venstre knæ), bagerst på rækværket ses Kristian Andersen (også med enkeltmandskogekar på knæene). (Bjørkes samling).

Bagsidebillede: Den engelske del af Murmansk kirkegård i 1919, det sandsynlige begravelsessted for de danske døde og dræbte fra Murmansk-detachementet. (www_shvedirina_ru)

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Indledning	13
Forhistorien	17
De tre kornetter	17
Borgelin, skolelærer på rette hylde	19
Thaarup og hæren til separationen i 1917	20
Palludans vej fra indkaldelsen i 1910 til endelig skilsmisse fra hæren i efteråret 1917	22
Palludans debut på den store scene	31
Estland	31
Stockholm, tilbage til Estland og hjem	39
Juni til oktober 1919: Forsøget på at komme tilbage til krigen	47
Den første fase	53
Overenskomsten med Marusjevskij	53
Pressen og hvervningen i København og Stockholm	58
Forkommandoet til Murmansk og Palludan til Arkhangelsk	67
Forpjudningen af hovedstyrken på vejen langs Norges kyst	75
Styrken samles	75
Ditzels, Alkenkrones og Bjørkes beretninger om rejsen	83
Palludans rejse hjem til Danmark	87
Tellings historie og Murmansk	88
Rekrutteringen blokeres af myndighederne	92
Sammenbrud, flugt, kamp og tilfangetagelse	99
Åben konflikt i det danske korps' ledelse	99
Den nordrussiske regerings sammenbrud	104
Den dramatiske evakuering	107
De efterladte danske i Arkhangelsk	114
Magtskiftet, lidt kamp og flugtforsøg i Murmansk	118
Maskingeværdelingens oplevelser på tundraen	128

De mange veje hjem for de overlevende	137
De heldige	137
Det danske sikkerhedspolitiske bagtæppe.	141
Alsings folk og Murmanskflygtningenes Moskvaophold og hjemrejse	145
De øvrige fangegrupper og enkeltfangers hjemrejser	153
Den ændrede danske politiske ramme	161
Ditzels afviklingsprojekt i 1920 og hans rolle derefter	167
Ansættelsen	167
Ditzels stramme forvaltning	169
Ditzels forhold til offentligheden og Palludan under korpsafviklingen.	174
Tilbage til Rusland eller bare ud igen.	181
Palludans og Thaarups efterspil	183
Palludans Frihedskors	183
Til Hollandsk Ostindien?	184
Thaarups krav	186
Palludan i udlandet	187
Thaarup køber Palludan til at støtte sit krav	187
Kamp mod familien og staten afløser midlertidigt Thaarups søgen efter russiske penge	197
Thaarups sidste afpresningsforsøg og død	202
Hvad vi ved om Palludans senere liv	203
Afslutning	205
Kilder og litteratur.	211
Anvendte arkiver og forskningsbibliotekssamlinger	211
Litteratur, trykte kilder og netkilder	212

Summary	215
Tillæg	219
Minibiografier over deltagere og nøglepersoner	219
Arkhangelisk: Med Kozma Minin via Tromsø til Trondhjem	221
Arkhangelisk: Efterladte	247
Arkhangelisk: Med maskingeværdelingen over tundraen, herunder tre dræbte i træfning ved Onega	252
Murmansk: Succesrig flugt eller desertation	261
Murmansk: Hjem den 3. juni i første gruppe med i alt atten fra korpset	268
Murmansk: Hjem den 6. juli	274
Murmansk: Hjem i august efter straf for tyveri fra samere under flugtforsøg	277
Murmansk: Ikke involveret i flugtforsøg og hjem i september	283
Murmansk: Ikke involveret i flugtforsøg og hjem i november	293
Murmansk: Døde og savnede (næppe komplet)	296
Rømmede eller framedlte fra Nordruslandskorpset i Norge (næppe komplet)	300
Involverede personer, der ikke indgik i korpset	311
 Personregister for andre	 317

Forord

“Truth is stranger than fiction, but it is because Fiction is obliged to stick to possibilities. Truth isn’t. (Mark Twain)”¹

“... Det blev besluttet at forsøge paa et Gennembrud ved Onega. Dette fandt Sted den 26. Februar 1920, ved hvilken Lejlighed der bl.a. faldt 3 danske Maskingeværskytter. Nævnte 3 var ved Evakueringen Elever paa Maskingeværskolen. Selve Togtet mindede meget om Fortællinger fra Tilbagetoget fra Dannevirke. Vi havde mange døde Heste, væltede Slæder, og led meget under den strenge Kulde, mangel paa Søvn og den evige Spænding for et Baghold fra Bjergene eller Skovene. ... Det var vor Mening at søge over den finske Grænse, og maatte nødvendigvis nord paa. Ca. 36 Verst syd for Saroki kapitulerede vi, da Saroki By var besat med saavel Infanteri, som Artilleri. Bag os kom Bolchevikerne fra Onega, mod Øst havde vi det hvide Hav og mod Vest Murmanbanen, der var besat af Infanteri og blev befaret med et Pansertog...”²

Det lille citat er fra den dramatiske del af en i øvrigt tragikomisk, næsten ukendt episode i dansk militær- og arbejderhistorie. I begyndelsen af november 1919 meldte en ung dansker sig i Arkhangelsk til regeringschefen for den nordrussiske region, der stadig holdt stand mod Den Røde Hærs styrker på nordfronten. Danskeren havde militær grad af estisk, nu russisk kaptajn. Danskeren forklarede nærmere, at hvis regeringschefen, generalløjtnant Jevgenij Miller, og dennes generalstabschef, generalløjtnant Kvetsjinskij, blot ville give ham monopol på rekruttering i Skandinavien, ville han inden nytår kunne levere en antibolsjevikisk “*Skandinavisk Legion*” med mindst 600 frivillige. Danskeren havde allerede

1 Mark Twain-citatet er også anvendt af Richard Pipes (1994) i bogen om det bolsjevikiske regime.

2 Rigsarkivet, Schiöppfes Samling, H. Nr. 438, Beretning af Max Adler Alsing. Saroki er lig med fiskerlandsbyen Soroki ved Murmanskjernbanen, nu havnebyen Belomorsk ved nordenden af Hvidehavs-Østersøkanalen.

i København tre uger tidligere indgået en skriftlig “overenskomst” med Millers repræsentant, general Marusjevskij. Som et bevis på sine muligheder havde kaptajnen medbragt en styrke på godt 40 frivillige, som han havde rekrutteret på et par uger i København før sin afrejse. Miller havde reelt ikke penge til et sådant projekt, men han var desperat, efter at de sidste store allierede hjælpestyrker havde forladt og opgivet regionen tidligere samme efterår. Danskeren forklarede, at Miller blot skulle sørge for, at han hurtigst muligt fik transportskibe med uniformer og udrustning med tilbage til Bergen. Her ville de mange frivillige, som hans hjælpere nu rekrutterede i København, Østjylland og Stockholm, ankomme med jernbane fra Danmark og Sverige. Styrken ville sandsynligvis hurtigt vokse til omkring 2.000.

Den unge dansker var Victor Anton Palludan. Dette er historien om ham og hans frivilliges skæbne i et hjørne af den Russiske Borgerkrig. De omkring to hundrede frivillige, der rent faktisk nåede Nordrusland før sammenbruddet i februar 1920, blev placeret i ærkeenglen Michaels by, Arkhangelsk, og i den eneste større isfrie nordrussiske havneby, Murmansk. Ved to episoder under sammenbruddet, hvoraf den ene blev berørt i citatet, blev ca. hundrede danskere fanget af bolsjevikkerne og oplevede disses lejre og fængsler, før de kom hjem.

Historien er som nævnt et næsten ukendt tredje eksempel fra det første par års danske væbnede modstand mod bolsjevikkerne i Nordeuropa. Den første indsats fandt sted med enkelte danskeres deltagelse i den Finske Borger- og Frihedskrig. Derefter fulgte en mindre og en stor dansk kampstyrkes indsats i den Estiske Frihedskrig og den Lettiske Borger- og Frihedskrig. Den største af de to grupper, Dansk-Baltisk Auxiliær Corps’, effektive indsats i Baltikum er kendt fra Niels Jensens bog og artikel samt fra Ann-Mari Borgelins udgivelse af sin fars erindringer fra ledelsen af den danske frivilligstyrke.³ Denne enhed benævnes herefter blot “*Auxiliærkorpset*”.

Nordruslandskorpset nævnes første gang kort i Henrik Bertelsens bog om problemerne med Ruslandsflygtningene i Danmark i årene efter det bolsjevikiske kup i efteråret 1917.⁴ Det er stadig det eneste værk, der inddrager

3 Niels Jensen: *For Dannebrog's Ære – danske frivillige i Estland og Letlands frihedskamp 1919*, (Odense 1998) samt hans artikel med samme titel i *Chakoten* i september 2010; Ann-Mari Borgelin (red.): *Hvor Dannebrog faldt ned – kaptajn Richard Gustav Borgelins erindringer fra Den Estiske Frihedskrig*, (Frederiksberg 2012)

4 Henrik Bertelsen: *Russiske flygtninge i Danmark 1917-1924: En indvandring der skabte indenrigs- og udenrigspolitiske problemer*, (Vordingborg 1992).

sovjetrussisk materiale om korpsets baggrund. Også Jensen nævner i sin bog Victor Palludan og dennes aktiviteter, men det var Bernadette Preben-Hansens indlæg på et militærhistorisk seminar om perioden omkring 1. Verdenskrig i september 2013, der gav et første indtryk af historiens potentiale. Alt, hvad der derefter skete, byggede på fundamentet af hendes mangeårige interesse for dansk-russisk samspil i revolutionsårene og resulterende omfattende kendskab til den russiske militærattachés, Udenrigsministeriets og Røde Kors' arkiver samt den eksisterende litteratur. Det var dette grundlag, som muliggjorde denne bog. Det blev suppleret i et efterfølgende samspil med at finde hovedpersonernes baggrund i hærens forskellige personelarkiver fra Krigsministeriet over skoler til regimenter og afdelinger samt identifikation af resterende rammelitteratur.

Til sidst fulgte arbejdet med at ordne de mangelfulde og lidet systematisk ordnede kilder og selve skrivearbejdet. Her blev arbejdet fordelt, så hovedforfatteren til selve historien blev Michael Hesselholt Clemmesen, mens Bernadette Preben-Hansen parallelt opbyggede bogens "*Minibiografier*". Ud over at danne et meget udviklet register med portrætter over de nævnte personer, skal de ved at medtage små portrætter af flest mulige af deltagerne ved menneskæbner nære forståelsen af historiens forløb og tragedie.

At danskere går i fremmed krigstjeneste drevet af eventyrlyst og engagement i en eller begge sider af ideologiske konflikter, er ikke noget nyt, uanset at dagspressen hver gang umiddelbart synes at opfatte det som sådant. Dengang som nu var det ud over eventyrlysten kampen for og imod en civilisationsafvisende utopisk ideologi, der nærrede deltagelsen. Hvor det nu er "*kalifatet*" og kampen om Ukraines fremtid var det for små hundrede år siden "*verdensrevolutionen*". Det bolsjevikiske "*Rådsrusland*" svarer til "*Islamisk Stat*".

Fra det bolsjevikiske kup i november 1917 og 30 år frem var den internationale klassekamp således rammen om danskeres aktive krigsdeltagelse, og danske regerings reaktioner varierede fra ineffektiv modvilje over opportunistisk tøvende accept til halvhjertet støtte til deltagelsen. Holdningen var dengang som nu drevet og balanceret af hensynet til stormagterne og udviklingen i opinionen.

Det er nok væsentligt at gøre helt klart, at bogen ikke har til hensigt at levere traditionel krigshistorie med dramatisk beskrivelse af kampe og heltemod. Det kan for det første ikke ske på grundlag af de eksisterende kilder. For det andet har det ikke været forfatternes mål. Vi søger først og fremmest at tegne et så komplet billede som muligt af initiativtagerne og de andre ledere i frivilligkorpset samt af de mange, som meldte sig og

Treenighedsgade i Arkhangelsk i 1918. I baggrunden til venstre ses katedralen. Det var sandsynligvis ad denne gade og langs kysten til højre, at det danske vagtkompagni sikrede den nordrussiske regerings flytning fra regeringsbygningen til evakuering fra Katedralskajen om morgenen den 19. februar 1920. (www.skyscrapercity.com)

så for nogle vedkommende igen fortrød. Hvilken personlighed og motiver havde initiativtagerne og lederne? Hvad drev og lokkede de frivillige? Derfor slutter historien ikke med de sidstes hjemkomst efter mange måneder i bolsjevikisk fangenskab. Historien fortsætter med et langvarigt forsøg på at presse penge ud af ledere fra det hvidrussiske eksilmiljø. Det er en væsentlig del af fortællingen. Dette forsøg beskrives også for at undgå, at læsere skulle ende med et positivt indtryk af også denne del af den danske antibolsjevikiske indsats.

Forfatterne ønsker her at takke fem personer, der på forskellig vis har bidraget til det lille rekonstruktionsprojekt. Lars Grønbjerg og Niels Jensen bl.a. gennem deres opmuntring og nødvendige kritik, Kjeld Hald Galster og Poul Grooss ved at støtte til korrekt læsning af russisksprogede kilder. Per Rønberg har generøst stillet resultater fra tredive års interesse for Nordruslandskorpset til rådighed for denne bog.

Indledning

I løbet af månederne oktober 1919 til januar 1920 rejste mellem 230 og 260 danskere i tre grupper mod Nordrusland for at hjælpe den lokale russiske regering i kampen mod bolsjevikkerne.

Den første gruppe på omkring fyrré nåede Murmansk omkring månedsskiftet oktober-november. Det var kun et par uger efter, at de sidste styrker fra den store allierede hær- og flådestyrke havde forladt netop Murmansk og pessimistisk havde overladt den nordrussiske del af borgerkrigen til russerne selv.

Af den anden gruppe danskere nåede ca. 150 Murmansk og Arkhangelsk i januar 1920.

Af den tredje gruppe afrejste sandsynligvis under tyve, og af disse nåede nok omkring ti frivillige frem til Murmansk, før de Røde styrker overtog havnebyen. De måtte sandsynligvis selv søge frem til den norske grænseby Vardø, før de kunne få russisk transport til Murmansk. Ingen fra denne gruppe nåede provinshovedstaden Arkhangelsk, før den faldt.

Forskellen mellem de ca. 200, der nåede frem, og de 230-260, der forlod København, udgøres af frivillige, der fortrød og hoppede af i Norge. I modsætning til Auxiliærkorpset, hvis rejse til Tallinn kun blev afbrudt af et enkelt anløb i Finland, var der her mange muligheder for at fortryde og slippe væk.

Allerede før det endelige militære sammenbrud havde lokalregeringen under generalløjtnant Jevgenij Miller opgivet kampen og iværksat evakuering. Da han med en stor gruppe civile og militære flygtninge gik om bord i to transportskibe i Arkhangelsk havn, skete det under beskyttelse af den del af de danske frivillige, der reelt dannede hans livvagt; den eneste organiserede militære styrke, han kunne stole på. Da livvagten som belønning fik lov til at komme med om bord, undgik ca. 80 af danskerne død eller fangenskab og nåede hjem efter en kort internering i Norge, som allerede havde modtaget

Generalmajor Jevgenij Miller, leder af den hvide nordrussiske regering.

de mange frivillige, der var rømmet fra skibene på vej til Murmansk eller havde deserteret fra styrken her.

De godt 100, som indtil det tidspunkt ikke var deserteret eller døde af sygdom, blev nu taget til fange af de Røde styrker eller dræbt i kamp med disse. Den største gruppe blev taget til fange i Murmansk ved byens fald. Den næststørste gruppe, der kæmpede under kommando af et russisk regiment, blev tilfangetaget efter kamp i et forsøg på at nå Finland eller Norge over land. Det indledende citat er fra styrkens danske leder Max Adler Alsings senere beretning om, hvad der skete. En sidste gruppe var efterladt i Arkhangelsk ved evakueringen. Det var umiddelbart set ikke en enkel diplomatisk opgave at redde de danske lejesoldater hjem fra bolsjevikisk fangenskab.

Dette danske frivillige korps var som nævnt i forordet ikke den eneste eller første gruppe, der blev rekrutteret for at søge oplevelser og penge i korstøget mod den trussel mod samfundets orden, som bolsjevikkerne og andre radikale venstrerevolutionære udgjorde.

I 1919-20 var det ikke muligt at forudsæ udfaldet af den internationale og nationale klassekamp. I efteråret 1919 var udfaldet af borgerkrigen ikke klart endnu i nogen del af det russiske imperium. Også lige syd for Danmark var der åben kamp mellem de tyske revolutionære venstrekræfter og moderate socialdemokrater, som halvhjertet blev støttet af hærledelsen og indirekte af højreradikale frikorps.

Bolsjevikkisk plakat fra perioden.
(forum.axishistory.com)

I Ungarn havde kommunisterne dannet en revolutionær regering. Det sejrriige, men nedslidte Vesteuropa og de neutrale nordiske lande var også plaget af politisk og økonomisk krise, og kampen om arbejderbevægelsen var endnu langt fra afgjort til de moderates fordel. I Danmark var Socialdemokratiet dybt delt i sin holdning til revolutionen. Før 1919 var slut, ville partiet blive splittet, idet hovedparten af ungdomsbevægelsen ligesom den dominerende del af det norske arbejderparti valgte en Moskvatro linje.

Herhjemme dannede socialdemokratiske ungdomspolitikere det parti, der snart blev Danmarks Kommunistiske Parti, og som derefter indledte et formelt samarbejde med den anden venstrerevolutionære danske gruppe, de mere anarkistiske syndikalister. Kampen om kontrollen med den danske arbejderbevægelse blev først vundet klart af Staunings socialdemokrati i vinteren 1922 efter et amatøragtigt kommunistisk revolutionsforsøg i september 1921, men i 1919 og 1920 var Socialdemokratiets situation præget af den åbne konflikt med venstresocialisterne og deres energiske og velformulerede presses argumenter.

Partilederen Stauning havde i november 1918 fået ministeransvar for alle spørgsmål, som var relevante for arbejderbevægelsen. Danske frivilliges deltagelse i først den Finske Borgerkrig i 1918 og derefter fra foråret 1919 i Estland og Letland var stærkt kontroversiel, og den socialdemokratiske

Venstresocialistiske syndikalister demonstrerer i København midt i november 1918. Med en pressekampagne, fysisk blokade af afrejse, pres mod de frivillige og samarbejde med meningsfæller i Norge og Sverige søgte de at hindre dansk indsats mod Sovjetrusland. (privat scrapbog)

ungdomsorganisations modstand mod indsatsen i Estland medvirkede til, at Auxiliærkorpset til Baltikum kun havde fået den kvarte størrelse af det planlagte, og modstanden havde hindret, at faste officerer indgik i styrken. I efteråret 1919 ændrede situationen sig imidlertid, og den radikale regering blokerede ikke længere for, at linjeofficerer kunne få orlov for at deltage.